

Ochrona zwierząt w świetle prawa

Sławomir Mroczkowski

Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy, Katedra Genetyki i Podstaw Hodowli Zwierząt,
ul. Mazowiecka 28, 85-084 Bydgoszcz; mroslav@atr.bydgoszcz.pl

W polskim ustawodawstwie jest szereg aktów prawnych poświęconych zagadnieniom ochrony zwierząt. Obejmują one trzy obszary: humanitarne traktowanie zwierząt, ochronę zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, a także gatunkową ochronę zwierząt. Zagadnienia humanitarnego traktowania zwierząt regulują przepisy ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt [24]. W myśl tej ustawy zwierzę nie jest rzeczą, jest istotą żyjącą, zdolną do odczuwania cierpienia, a człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę. Przepisy tej ustawy, jak również wydane na jej podstawie akty wykonawcze, szczegółowo regulują kwestie dotyczące dobrostanu, m.in. warunków utrzymania poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich i humanitarnego przeprowadzania uboju, transportu zwierząt. W czerwcu 2005 roku weszła w życie ustawa o doświadczeniach na zwierzętach [23], która dostosowuje polskie przepisy z tego zakresu do prawa unijnego. Obowiązek ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich wynika z faktu ratyfikowania przez Polskę konwencji o różnorodności biologicznej, przyjętej w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 roku [5] oraz z ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich z dnia 20 sierpnia 1997 roku wraz z późniejszymi zmianami [25], a także aktów wykonawczych wydanych w formie rozporządzeń Rady Ministrów i Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Ochrona gatunkowa zwierząt w Polsce jest prowadzona na mocy ustawy o ochronie przyrody [27] oraz odpowiedniego rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 roku [19].

SŁOWA KLUCZOWE: prawna ochrona zwierząt / humanitarne traktowanie / ochrona zasobów genetycznych

Zwierzęta towarzyszą człowiekowi od początku jego istnienia. Wypełniają różne funkcje, zaspokajając jego potrzeby. Są jego stróżami i towarzyszami zabaw. Dostarczają surowców i produktów do wytwarzania pożywienia i odzieży. Są zabijane jako zwierzęta rzeźne, ale również giną na drogach, w laboratoriach naukowych, na arenach sportowych, a także podczas walk urządzanych w celach widowiskowych. Bywają bóstwami, ale mogą też być zabójcami ludzi. Wszystkie te fakty kształtują specyficzne relacje pomiędzy człowiekiem a zwierzęciem, wyzwalaając cały wachlarz najrozmaitszych postaw i zachowań ludzkich.

Człowiek jako gatunek najwyżej postawiony w rozwoju, a jednocześnie jako istota dominująca i panująca, czasem nadużywa swojej władzy nad zwierzętami. Ze zróżnicowanych, często skrajnych, zachowań ludzi wobec zwierząt wynika cały szereg kwestii natury zarówno etycznej, jak i prawnej, dotyczących m.in. ochrony zwierząt przed cierpieniem i bólem, ich prawidłowego sposobu użytkowania, a także zachowania zasobów genetycznych. Rodzą się pytania o powody i metody uśmiercania zwierząt, o sposoby użytkowania i wykorzystywania do celów doświadczalnych, a także rozrywkowych i sportowych. Czy wysoka pozycja człowieka w świecie istot żywych daje mu prawo do traktowania zwierząt jak rzeczy, niewrażliwych na ból? Czy usprawiedliwione jest zabijanie zwierząt dla rozrywki, na hiszpańskich corridach, podczas organizowanych w niektórych krajach walk psów, kogutów? Pytania te odzwierciedlają złożoną problematykę, dotyczącą sfery zarówno materialnej, jak i duchowej. Problem bowiem nie ogranicza się tylko do samego aktu zabijania setek czy tysięcy zwierząt. Jego znaczenie wykracza poza te konkretne zdarzenia biologiczne i ewentualnie związane z tym konsekwencje materialne. Ma także wymiar moralny i edukacyjny. W pierwszym rzędzie kształtuje postawy człowieka wobec świata zwierząt.

Stosunek człowieka do zwierząt

Stosunek człowieka do zwierząt kształtuje się pod wpływem wielu czynników i zmienia się wraz z rozwojem społeczeństw. Pozostaje pod wpływem religii i wierzeń. Pierwszą racjonalną próbę wyjaśnienia relacji człowiek–zwierzę znajdujemy u Arystotelesa, który w swojej całościowej koncepcji świata określa człowieka jako zwierzę rozumne. Arystoteles wykazywał, że rodzajowo człowiek należy do świata zwierząt, a różni się od nich rozumem. W kulturze wyrosłej z krajów basenu Morza Śródziemnego zwierzęta były podporządkowane człowiekowi, który decydował o ich losie i sposobie wykorzystania. Najjaskrawiej wyraża się to w mechanicyzmie, kierunku filozoficznym zapoczątkowanym przez Kartezjusza [28], według którego zwierzęta przyrównywano do maszyn, które można było poddawać nawet okrutnym torturom i eksperymentom medycznym. Podobne stanowisko reprezentował Kant [28], który twierdził, że ludzie nie mają żadnych powinności wobec zwierząt jako istot pozbawionych samowiedomości. Oświecenie budowało człowiekowi oltarze, wychwalało jego rozum, a poniżało zwierzęta, co widać m.in. w malarstwie. Na obrazach z tego okresu zwierzęta zwykle leżą u stóp człowieka. Generalnie do XIX wieku, w którym odnotowano znaczący rozwój nauk biologicznych, w filozofii i kulturze dominowała teza o różnicy

jakościowej między człowiekiem i zwierzęciem. Rozwój nauk biologicznych, wraz z teorią ewolucji, sprawił, że zaczęto budować relacje pomiędzy człowiekiem a zwierzętami na innych zasadach. Człowieka ujmowano jako zwierzę, traktując go jako roślinożercę albo niekiedy jako nagą małpę, drapieżcę sprawniejszego od swoich przodków.

Stosunek człowieka do zwierząt wyraża się najlepiej w odpowiedzi na pytanie: czym jest zwierzę. Czy jest tylko bytem chemiczno-fizycznym, źródłem białka, taniej siły pociągowej, pokarmem dla innych stworzeń, środkiem produkcji przetwarzającym paszę na żywność i odzież? Czy jest rzeczą, przedmiotem, maszyną, która nie myśli, nie wnosi nic nowego ani oryginalnego, nie ma świadomości istnienia i poczucia tożsamości? Odpowiedź na te pytania nie jest prosta. Badania nad zachowaniem się zwierząt wykazują, że zwierzęta potrafią nie tylko za pomocą zmysłów odbierać bodźce ze środowiska, zdobywać o nim informacje i odpowiednio na nie reagować, ale żyją w swoim własnym świecie, zajmują określone terytorium, którego w razie potrzeby bronią przed konkurentami. Posiadanie własnego obszaru zapewnia im spokój i poczucie bezpieczeństwa. Zwierzętom nie obce są takie zachowania, jak: jednanie się po konfliktach, wzajemna pomoc i wykazywanie altruizmu. Zachowanie się zwierząt nie wynika wyłącznie z ich struktury biologicznej, ale są im właściwe pewne procesy myślowe, widoczne podczas uczenia się, zdobywania doświadczenia, porozumiewania z osobnikami w obrębie gatunku oraz z innych populacji, w tym także z człowiekiem. Skoro zwierzęta przejawiają takie złożone czynności umysłowe, wyrażają emocje, są w stanie zdobywać doświadczenie, uczyć się, być może uzasadnione jest sformułowanie pytania w postaci: kim jest zwierzę.

Spór o to: czym albo kim jest zwierzę, pozostanie prawdopodobnie jeszcze długo nierozstrzygnięty. Z praktycznego punktu widzenia ważniejsze jest pytanie, jaki jest stosunek przeciętnego Kowalskiego do zwierząt. Przechodzeń z ulicy, zapytany o wartość zwierzęcia i potrzebę prawnej jego ochrony, prezentuje bardzo zróżnicowany wachlarz poglądów. Z jednej strony można obserwować instrumentalne traktowanie zwierząt, a z drugiej, postawy uwielbienia i traktowania ich jak ludzi. Obydwie postawy nie są godne naśladowania. Nie do zaakceptowania jest zarówno niehumanitarne traktowanie zwierząt, wynikające głównie z ich przedmiotowego traktowania, jak i postawa niemal personalnego podejścia do nich. Przykładem w tym względzie może być działalność w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii tzw. liberatorów, którzy podejmują aktywną i agresywną walkę o prawa zwierząt. Są oni odpowiedzialni m.in. za podpalenia i niszczenie budynków, w których przetrzymuje się zwierzęta, za ataki na ludzi noszących futra. Również kontrowersyjna wydaje się być Deklaracja Praw Zwierząt, uchwalona w 1975 roku w Paryżu, która przyznaje zwierzętom prawa w sferze moralnej [3]. Zdaniem specjalistów zwierzęta nie mogą być podmiotem prawa, a co najwyżej jego przedmiotem.

Stosunek człowieka do zwierząt wyraża się w jego języku, zwłaszcza w jego formie potocznej. Zwykle mówiąc „zwierzęta” mamy na myśli ssaki [21]. Język ogólny i kryjące się za nim potoczne widzenie rzeczywistości wyłącza człowieka ze świata zwierząt. Językowa opozycja człowiek–zwierzę jest kojarzona zwykle z przymiotnikami dobry–zły;

dobry człowiek, złe zwierzę. Odzwierciedleniem takiego podejścia jest cały szereg wyrażań oceniających zachowania ludzi, jak na przykład: „nie bądź świnia”, „nie zachowuj się jak zwierzę”, „odezwało się w nim zwierzę”, „nie jesteśmy bydłem”, „bądźże człowiekiem, a nie zwierzęciem”. W ten sposób człowiek odgradza się od świata zwierząt według swoistych kryteriów wartościujących. Dokładny opis problemów związanych z prawną ochroną zwierząt wymaga użycia języka precyzyjnego, właściwego poszczególnym dyscyplinom naukowym. Języki np. genetyki, zoologii, anatomii opisują szczegółowo i dokładnie świat istot żywych według określonych zasad i klasyfikacji. W tym obrazie rzeczywistości człowiek jest jednym ze składników świata zwierząt. Człowiek jest wprawdzie w tym świecie istotą wyjątkową, najwyżej postawioną w rozwoju, mającą cechy nieosiągalne dla innych istot, jednak do tego świata należy.

Na tym tle warto postawić pytanie, jaki jest stosunek do zwierząt nas, ludzi związanych z nimi zawodowo: zootechników, naukowców i nauczycieli akademickich. Przez długie lata nadrzędnym celem chowu i hodowli zwierząt było osiągnięcie jak największych wyników produkcyjnych, ukierunkowanych na maksymalizację zysku ekonomicznego i ograniczenie nakładów pracy. Potrzeby zwierząt uwzględniane były tylko na tyle, na ile sprzyjało to zwiększeniu produktywności. W języku polskim, zamiast mówić o praktyce związanej z chowem zwierząt stosowano termin „produkcja”, na wzór przemysłowego sposobu wytwarzania aut, pralek itp. Jest to również wyrazem przedmiotowego traktowania zwierząt.

W Polsce istnieje wiele aktów prawnych, w których zwraca się uwagę na kwestie ochrony zwierząt. Duża część została wprowadzona w ostatnich kilku latach, jako skutek koniecznej harmonizacji prawa związanej z przygotowaniem przedakcesyjnymi i przystąpieniem Polski do UE. Inicjatywy ustawodawcze podejmowane w tym zakresie dotyczyły tworzenia całkiem nowych aktów prawnych, a także nowelizacji już istniejących. W pracy skoncentrowano się na najważniejszych aktach prawnych, które bezpośrednio dotyczą humanitarnej i gatunkowej ochrony zwierząt, a także ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

Ochrona zwierząt i ich humanitarne traktowanie

Podstawowym aktem prawnym poświęconym ochronie zwierząt jest ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o ochronie zwierząt [22], która zastąpiła obowiązujące prawie przez 70 lat rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o humanitarnym traktowaniu zwierząt [10]. Jej ducha i istotę oddaje syntetycznie treść artykułu 1: „Zwierzę jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą. Człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę”. Ustawa wymaga traktowania każdego zwierzęcia z uwzględnieniem jego potrzeb oraz zapewnieniem opieki i ochrony. Zakazuje nieuzasadnionego lub niehumanitarnego zabijania zwierząt i znęcania się nad nimi. Zabrania nie tylko zadawania, ale nawet świadomego dopuszczania do zadawania bólu i cierpienia. Zakazuje wszelkich form znęcania się nad zwierzętami. Znęcaniem w pojęciu ustawy jest: umyślne ranienie lub kaleczenie nie stanowiące dozwolonego prawem

zabiegu lub doświadczenia, bicie ostrymi i twardymi przedmiotami, bicie po głowie, dolnych partiach brzucha i dolnych kończynach, umyślne używanie do pracy lub w celach sportowych albo rozrywkowych zwierząt rannych, kulawych czy w jakikolwiek inny sposób chorych, przeciążanie zwierząt pociągowych i jucznych ładunkami nie odpowiadającymi ich sile i kondycji, zmuszanie zwierząt użytkowych do zbyt szybkiego biegu, przeprowadzanie transportu i przenoszenia zwierząt rzeźnych, hodowlanych i przewożonych na targowiska w sposób powodujący ich zbędne cierpienie i stres, używanie uprzęży, pęt, stelaży, więzów lub innych urządzeń zmuszających zwierzę do przebywania w nienaturalnej pozycji, powodujących niepotrzebny ból, szkodę na ciele lub śmierć, umyślne drażnienie i straszenie, stosowanie okrutnych metod chowu i hodowli, utrzymywanie zwierząt w niewłaściwych warunkach bytowania, w tym utrzymywanie ich w stanie ciągłego niechlujstwa oraz w pomieszczeniach albo klatkach uniemożliwiających im zachowanie naturalnej pozycji, porzucanie zwierząt, a w szczególności psów i kotów przez właściciela lub opiekuna.

Przepisy ustawy o ochronie zwierząt [22] określają w sposób ogólny wymagania odnośnie warunków utrzymania zwierząt. Ustawa nakłada na osoby utrzymujące zwierzęta gospodarskie obowiązek zapewnienia im opieki i właściwych warunków chowu, zaś na osoby wykorzystujące zwierzęta do pracy – obowiązek zapewnienia im wypoczynku w ciągu każdej doby dla regeneracji sił. Ustawa nie dopuszcza utrzymywania zwierząt w stanie zagłodzenia, brudu, nieleczonej choroby, w niewłaściwym pomieszczeniu i nadmiernej ciasnocie. Zwierzę, które jest rażąco zaniedbywane lub okrutnie traktowane może być odebrane właścicielowi lub innej utrzymującej je osobie na podstawie decyzji wójta, względnie burmistrza lub prezydenta miasta, podjętej z urzędu lub na wniosek policji, lekarza weterynarii albo inspektora Towarzystwa Opieki nad Zwierzętami.

W odniesieniu do zwierząt gospodarskich przepisy ustawy o ochronie zwierząt [22] nie pozwalają przede wszystkim na stosowanie w chowie i hodowli działań lub zaniechań człowieka prowadzących w sposób oczywisty do zmian patologicznych w organizmie zwierzęcia, zwłaszcza w postaci skutków znoszenia dotkliwego bólu, w szczególności karmienia i pojenia zwierząt przemocą, względnie przymuszania do uległości głodem, pragnieniem, działaniem prądu elektrycznego (z wyjątkiem używania pastuchów elektrycznych, treserów oraz urządzeń elektrycznych służących do przepędu zwierząt). Ponadto przepisy zabraniają: podawania zwierzętom hormonów wzrostu w paszy, tuczu gęsi i kaczek na stłuszczone wątroby, zwiększania obsady zwierząt ponad ustalone normy, zmuszania do nadmiernego wysiłku energetycznego, nie odpowiadającego możliwościom kondycyjnym zwierzęcia ze względu na jego stan fizyczny i zdrowotny, używania do pracy osobników chorych i niedożywionych, używania uprzęży, wędzideł, juków, podków, pojazdów lub urządzeń mogących powodować obrażenia ciała lub śmierć zwierzęcia, stosowania do popędzania zwierząt przedmiotów lub narzędzi, które mogą powodować okaleczenie, zmuszania do wyczerpującego kłusu lub galopu zwierząt ciągnących ładunek, używania do zrywki drewna koni młodszych jak pięcioletnie. Ustawa zakazuje także importu zwierząt lub produktów zwierzęcych uzys-

kanych w wyniku chowu lub hodowli z naruszeniem przepisów ustawy o ochronie zwierząt.

Sposób i warunki chowu zwierząt są określone, oprócz przepisów ustawy o ochronie zwierząt [22], w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 2 września 2003 roku [11], w którym podano szczegółowo normy dotyczące środowiska hodowlanego, takie jak: temperatura, oświetlenie, wymiana powietrza oraz powierzchnia niezbędna dla poszczególnych gatunków i grup wiekowych. Określono odpowiednie parametry, nie tylko w odniesieniu do gatunków tradycyjnie chowanych w gospodarstwie, ale także do innych, jak jeleń i daniel, a nawet tak egzotycznych jak struś. Rozporządzenie określa minimalne standardy warunków utrzymania, odrębnie dla każdego gatunku, wieku, stanu fizjologicznego i systemu chowu, w tym również obsadę w zależności od sposobu utrzymania. Określa także ogólne wymagania, jakie muszą być spełnione w zakresie norm utrzymania zwierząt w pomieszczeniach inwentarskich, ich zasady żywienia i pojenia, oświetlenia pomieszczeń i – novum w polskich przepisach prawnych – dopuszczalne stężenie szkodliwych gazów w powietrzu. Na podstawie tych przepisów powiatowi lekarze weterynarii mogą oceniać w gospodarstwach tzw. dobrostan zwierząt.

Pojęcie dobrostanu zwierząt stało się ostatnio modne. Zostało wprowadzone do polskiej literatury zootechnicznej stosunkowo niedawno. Odpowiada terminowi angielskiemu „welfare” lub niemieckiemu „Wohlfahrt”, pojęciom znanym i stosowanym w praktyce hodowlanej Europy Zachodniej już od lat 50. ubiegłego wieku. W Anglii powstał nawet kodeks dobrostanu zwierząt gospodarskich, w którym określono podstawowe warunki bezpieczeństwa, utrzymania i zachowania zwierząt. Według tego kodeksu zwierzęta powinny być wolne od: głodu i pragnienia, dyskomfortu psychicznego, bólu, urazów i chorób, strachu i stresu. Zwierzętom należy umożliwić dostęp do świeżej wody i paszy dla zaspokojenia potrzeb pod względem zdrowotności, żywotności, prawidłowego wzrostu i rozwoju. Muszą mieć zapewnione schronienie, optymalne środowisko, dobre warunki do wypoczynku, odpowiednią profilaktykę oraz właściwe warunki leczenia w przypadku choroby. Powinny mieć możliwość wyrażania zachowania właściwego gatunkowi. Nie można także zapominać o zapewnieniu zwierzętom odpowiedniej powierzchni i właściwego kontaktu z innymi osobnikami w grupie oraz jak najdalej posuniętej eliminacji czynników powodujących ból i stres.

Warunki utrzymania zwierząt gospodarskich określone w rozporządzeniu na ogół nie odbiegają w istotny sposób od obecnie stosowanych w praktyce. Gwarantują one minimum ochrony i bezpieczeństwa, zapewniając optymalne warunki utrzymania zwierząt i sprzyjając uzyskiwaniu jak najlepszych wyników produkcyjnych. Ograniczenie względnie wyeliminowanie bólu i cierpienia zwierząt użytkowych skutkuje nie tylko zwiększeniem ich produktywności, ale także pozwala na poprawę jakości pozyskiwanych od nich produktów [6, 9].

Dynamiczny rozwój handlu zwierzętami wymusza potrzebę zapewnienia właściwych warunków transportu. Przepisy ustawy o ochronie zwierząt [22] określają w sposób ogólny warunki i środki przeznaczone do transportowania zwierząt. Zakazują one transportu samic w zaawansowanej ciąży oraz młodych zwierząt odłączonych od matek,

niezdolnych do przyjmowania stałych pokarmów, a także przeladunku zwierząt bez odpowiedniego zabezpieczenia. Obrót, przetrzymywanie i przewożenie przez granicę zwierząt, ich części i produktów pochodnych wymaga odpowiedniego zezwolenia i podlega ograniczeniom, wynikającym z umów międzynarodowych.

Podstawowym aktem wykonawczym regulującym sprawę transportu jest rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 6 października 2003 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu transportu zwierząt [12], w którym określono wymagania dotyczące transportu zwierząt kopytnych, takich jak: bydło, konie, świnie, ale także ptaków i innych gatunków. Ponadto kwestie te są regulowane przepisami dwóch rozporządzeń Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi [13, 15]. Rozporządzenie z dnia 26 kwietnia 2004 [13] stawia wymogi dotyczące środków transportu, ich konstrukcji, czyszczenia i odkażania oraz wydawania zezwoleń w tym zakresie przez powiatowego lekarza weterynarii, a także prowadzenia stosownej dokumentacji. Natomiast rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 sierpnia 2004 [15] określa niezbędne kwalifikacje osób zajmujących się transportem zwierząt, sposób prowadzenia szkoleń, egzaminów i dokumentacji z tym związanej.

Przepisy ustawy o ochronie zwierząt [22] ograniczają ich uśmiercanie do sytuacji uzasadnionych potrzebami gospodarczymi i naukowymi, względami humanitarnymi, koniecznością sanitarną lub nadmierną agresywnością. Zabrania się uśmiercania zwierząt w okresie okołoporodowym, przy udziale dzieci lub w ich obecności. Niedopuszczalne jest wytrzewianie, oparzenie, zdejmowanie skóry, wędzenie i oddzielanie części zwierząt stałocieplnych zanim ustaną odruchy oddechowe i mięśniowe.

Szczegółowe kwestie związane z ubojem zwierząt reguluje rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt [16]. Przepisy tego rozporządzenia wprowadzają do prawa polskiego postanowienia dyrektywy 93/119/WE z dnia 22 grudnia 1993 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas uboju lub zabijania (Dz.Urz. WE L 340 z 31.12.93 r., z późniejszymi zmianami). Rozporządzenie określa przede wszystkim kwalifikacje osób uprawnionych do zawodowego uboju. W czterech załącznikach szczegółowo określone są warunki postępowania ze zwierzętami na terenie ubojni, a także sposoby ich ogłuszania oraz uśmiercania, zależnie od gatunku. Czynności takie, jak: unieruchamianie, ogłuszanie, wykrwawianie lub uśmiercanie bez wykrwawiania przeprowadzają osoby, które ukończyły 18 lat, posiadają wykształcenie co najmniej zasadnicze zawodowe i odbyły szkolenie teoretyczne oraz trzymiesięczną praktykę na stanowisku ubojowym pod stałym nadzorem osoby posiadającej udokumentowany 3-letni staż pracy na stanowisku ubojowca. Czynności związane z przemieszczaniem i przetrzymywaniem zwierząt mogą być wykonywane przez osoby inne, jeżeli odbyły miesięczny staż w ubojni. Osoby nadzorujące ubój wyznacza podmiot prowadzący ubojnię, po udzieleniu zgody przez powiatowego lekarza weterynarii właściwego ze względu na miejsce położenia ubojni. Uboju świń, owiec i kóz w gospodarstwach rolnych mogą dokonywać również wyłącznie osoby posiadające odpowiednie kwalifikacje.

Ustawa o ochronie zwierząt [22] reguluje postępowanie ze wszystkimi zwierzętami domowymi, gospodarskimi, laboratoryjnymi i dziko żyjącymi oraz obcymi faunie polskiej. Zajmuje się również zwierzętami wykorzystywanymi do celów rozrywkowych, widowiskowych, filmowych, sportowych i specjalnych oraz utrzymywanymi w ogrodach zoologicznych. Ponadto określa ogólne zasady dotyczące zabiegów lekarsko-weterynaryjnych na nich prowadzonych i do niedawna regulowała problematykę doświadczeń z użyciem zwierząt. W czerwcu 2005 roku weszła w życie ustawa o doświadczeniach na zwierzętach z dnia 21 stycznia 2005 r. [23], która uchyla unormowania w tym zakresie zawarte w ustawie o ochronie zwierząt [22]. Ustawa reguluje całościowo zagadnienia dotyczące doświadczeń na zwierzętach, uwzględniając przede wszystkim dyrektywę Rady 86/609/EWG z dnia 24 listopada 1986 r. w sprawie zbliżenia przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących ochrony zwierząt wykorzystywanych do celów doświadczalnych i innych celów naukowych. Ustawa wdraża przepisy wspólnotowe o charakterze materialnym, które określają zasady wykorzystania zwierząt do doświadczeń. Precyzuje, jakie zwierzęta i w jaki sposób mogą być wykorzystane do doświadczeń, określa warunki utrzymywania zwierząt oraz wprowadza do polskiego ustawodawstwa definicję doświadczenia oraz inne podstawowe pojęcia związane z eksperymentami na zwierzętach.

Ustawa o doświadczeniach na zwierzętach [23] ma na celu ograniczenie liczby wykorzystywanych w eksperymentach zwierząt, a także nie narażanie ich na zbędny ból, strach, cierpienie i trwale uszkodzenie, względnie okaleczenie ciała. Dlatego przepisy ustawy nakładają na doświadczalników obowiązek korzystania z informacji naukowej zanim podejmie się prace badawcze, a także obliuguje do stosowania zarówno w dydaktyce, jak i w badaniach metod alternatywnych, które umożliwiają całkowite wyeliminowanie zwierząt względnie przyczyniają się do zmniejszenia ich liczby lub złagodzenia stopnia inwazyjności procedur doświadczalnych. Przepisy ustawy o doświadczeniach na zwierzętach zabraniają także stosowania środków lub procedur mających na celu pozbawienie zwierząt zdolności wydawania głosu, przeprowadzania dla celów dydaktycznych doświadczeń powodujących cierpienie zwierząt, przeprowadzania doświadczeń w celu testowania środków higienicznych, a także używania do doświadczeń zwierząt bezdomnych [23].

Za ograniczeniem liczby eksperymentów z udziałem zwierząt, a także ich cierpienia i bólu poprzez staranny dobór materiału doświadczalnego i stosowanych procedur, przemawiają względy etyczne i merytoryczne. Ze względów zarówno poznawczych, jak i praktycznych jest ważne, by zwierzęta poddane doświadczeniom znajdowały się w jak najlepszej kondycji fizycznej i psychicznej. Uogólnianie wyników badań prowadzonych na zwierzętach, a tym bardziej przenoszenie ich na populacje ludzkie, wymaga stworzenia jak najlepszych warunków życia i hodowli, a także takiego przeprowadzenia eksperymentu, by zastosowane zabiegi były jak najmniej stresujące i bolesne.

O skali wykorzystania zwierząt w eksperymentach w Polsce świadczą dane zawarte w tabeli 1, w której podano liczby zwierząt użytych w doświadczeniach naukowych w 2004 roku w zależności od gatunku i stopnia inwazyjności. Najczęściej do doświadczeń używano gryzoni – myszy i szczurów. Spośród zwierząt gospodarskich stosunkowo

często wykorzystuje się w tym celu świnie. Doświadczenia z udziałem zwierząt mogą charakteryzować się różnym stopniem inwazyjności. W Polsce obowiązuje 5-stopniowa klasyfikacja inwazyjności doświadczeń z udziałem zwierząt: od procedur nieinwazyjnych, w których żadne ze zwierząt uczestniczących w doświadczeniach nie jest narażone na cierpienie lub jakkolwiek uszczerbek na zdrowiu, np. behawioralne obserwacje – stopień I, aż do niedopuszczalnych procedur powodujących skrajne cierpienie, np. doprowadzanie do śmierci zwierzęcia przez zatrucie, zagłodzenie, działanie temperaturą – stopień X [7].

Tabela 1 – Table 1

Liczba zwierząt doświadczalnych w Polsce w 2004 roku (wg Krajowej Komisji Etycznej ds. Doświadczeń na Zwierzętach)

The number of experimental animals in Poland in 2004

Gatunek Species	Stopnie inwazyjności Degree of invasion					Liczba zwierząt Number of animals
	1	2	3	4	X	
Myszy Mice	20	35 312	14 546	63 211	216	113 305
Szczury Rats	521	26 180	14 196	12 232	36	53 165
Psy Dogs	355	470	108	28	0	961
Świnie Pigs	1500	13 210	1545	40	0	16 295
Kozy Goats	20	516	23	0	0	559
Owce Sheep	24	1678	427	0	0	2129
Bydło Cattle	2086	5047	44	605	0	7782

Doświadczenia na zwierzętach są dopuszczalne tylko wtedy, gdy są konieczne do opracowania, wytwarzania, kontroli jakości, zapewnienia skuteczności i testowania bezpieczeństwa produktów leczniczych, środków spożywczych oraz innych substancji, preparatów i wyrobów, w celu zapobiegania, rozpoznawania lub leczenia chorób, złego stanu zdrowia lub innego nieprawidłowego stanu, lub też ustalenia szkodliwego wpływu tych produktów, środków oraz substancji, preparatów i wyrobów na człowieka, zwierzęta lub rośliny, a także oceny, wykrywania, regulacji lub zmiany stanu fizjologicznego człowieka, zwierząt lub roślin. Stają się również dozwolone wtedy, gdy są niezbędne do ochrony zdrowia człowieka lub zwierząt przed chorobami, ochrony środowiska w celu ochrony gatunków, zdrowia człowieka lub dobrostanu zwierząt, do prowadzenia podstawowych badań naukowych i dydaktyki w szkołach wyższych – jeżeli celów tych nie można osiągnąć bez użycia zwierząt. Przepisów ustawy nie stosuje się do niedoświadczalnych czynności wykonywanych w chowie lub hodowli zwierząt oraz do zabiegów lekarsko-weterynaryjnych, a także do chwytania zwierząt dzikich w celu wykonania pomiarów biometrycznych oraz określenia przynależności systematycznej.

Nadzór nad przestrzeganiem przepisów ustawy powierzono Inspekcji Weterynaryjnej oraz Krajowej Komisji Etycznej ds. Doświadczeń na Zwierzętach oraz lokalnym Komisjom, które działają już od kilku lat [20]. Ustawa rozszerzyła kompetencje i zadania lokalnych komisji etycznych, które – obok opiniowania badań i testów – będą kontrolować przede wszystkim sposób realizacji doświadczeń i ich zgodność z zatwierdzonym projektem doświadczenia. Zgodnie z obowiązującym prawem, każde doświadczenie może być wykonane po uzyskaniu pozwolenia na jego przeprowadzenie. Lokalne komisje etyczne wyrażają zgodę na przeprowadzenie doświadczenia w drodze uchwały. W przypadku negatywnej opinii instancją odwoławczą jest Krajowa Komisja Etyczna ds. Doświadczeń na Zwierzętach.

Ochrona gatunkowa zwierząt

Celem gatunkowej ochrony zwierząt jest zachowanie różnorodności biologicznej całego świata istot żywych obecnych w przyrodzie. Chodzi nie tylko o ochronę zmienności wewnątrzgatunkowej wynikającej z bogactwa puli genowej wszystkich żyjących populacji, ale także o zachowanie zmienności międzygatunkowej i ponadgatunkowej wynikającej z różnego składu gatunków zwierząt żyjących w odmiennych warunkach poszczególnych siedlisk, ekosystemów i krajobrazów.

Zachowaniu różnorodności biologicznej gatunków pomaga m.in. ochrona prawna. Różnorodność biologiczna jest pojęciem stosunkowo nowym, które w oficjalnych dokumentach pojawiło się wraz z konwencją o różnorodności biologicznej, ogłoszoną i przyjętą podczas międzynarodowej konferencji Środowisko i Rozwój (UNICED), znanej jako Szczyt Ziemi, która odbyła się w Rio de Janeiro w 1992 roku. Konwencja o różnorodności biologicznej została ratyfikowana przez Polskę w styczniu 1996 roku [5]. W rozumieniu konwencji pojęcie różnorodności biologicznej oznacza zróżnicowanie wszystkich żywych organizmów pochodzących, *inter alia*, z ekosystemów lądowych, morskich i innych wodnych ekosystemów oraz zespołów ekologicznych. Dotyczy to zarówno różnorodności w obrębie gatunku, jak i pomiędzy gatunkami oraz ekosystemami.

Ważnym i niezbędnym uzupełnieniem ochrony gatunkowej jest ochrona obszarowa, w formie rezerwatów przyrody, parków narodowych, rezerwatów biosfery itp. Kierunki ochrony różnorodności biologicznej są szersze niż w tradycyjnie pojmowanej ochronie przyrody i powinny być odnoszone do przestrzeni całego kraju, a nie tylko do obszarów prawnie chronionych, które stanowią zaledwie jego mały wycinek. Takie podejście zakłada konieczność zachowania przyrody całej ziemi, na wszystkich poziomach jej organizacji, czyli zarówno ekosystemów bogatych i zróżnicowanych, jak i ubogich, znajdujących się w różnych stadiach sukcesyjnych, a także tych elementów, które do tej pory były niedocenione czy wręcz z premedytacją niszczone, jak np. szkodniki czy chwasty. Ważne jest też wskazanie sposobów zachowania różnorodności biologicznej na terenach użytkowanych i zagospodarowanych przez człowieka bądź jej przywrócenia na obszarach już znacznie zdegradowanych.

Liczba gatunków występujących na obszarze kraju jest nie tylko miernikiem bioróżnorodności, ale także świadectwem bogactwa genetycznego, które składa się na całe dziedzictwo przyrodnicze. Połączenie działań w kierunku ochrony gatunkowej i obszarowej zapewnia kompleksowe utrzymanie dziedzictwa przyrodniczego w stanie równowagi biologicznej, zwiększając szansę zachowania tego dorobku narodowego dla następnych pokoleń. Dziedzictwa przyrodniczego nie można zamknąć w skansenach i oglądać w przysłowiowych muzealnych kapturach. Dla skutecznego zachowania wielowiekowej spuścizny i jej wykorzystania, zarówno teraz, jak i w przyszłości, konieczna jest aktywna kompleksowa ochrona, uwzględniająca wszystkie elementy środowiska naturalnego. Coraz powszechniej trafia do świadomości ludzi myśl, że we współczesności musi się znaleźć miejsce dla zachowania całego dziedzictwa narodowego, w jego najrozmaitszych formach, w tym także przyrodniczego. Zachowanie dziedzictwa przyrodniczego przyczynia się do odbudowy tożsamości kulturowej regionów wiejskich, identyfikacji z zamieszkiwaną przestrzenią, poczucia odrębności i dumy ze swojej „małej ojczyzny” [8].

W porównaniu z innymi krajami Europy różnorodność biologiczna w Polsce jest stosunkowo duża. Wynika to z położenia geograficznego na granicy wpływów klimatu kontynentalnego i oceanicznego oraz pomiędzy głównymi pasmami gór w Europie (Karpaty, Alpy) a pasmem dolin przebiegających wzdłuż Morza Północnego i Bałtyku. Dlatego też wiele gatunków ma na terenie naszego kraju granice zasięgu występowania. Ochrona gatunkowa zwierząt wolno żyjących ma w Polsce długą tradycję. Ślady ochrony bobra (*Castor fiber*) i tura (*Bos primigenius*) sięgają średniowiecza. W XV i XVI wieku ochroną objęto kolejne gatunki: żubra, tarpana, łosia, sokoła wędrownego i labędzia niemego. Obecnie w Polsce ochroną gatunkową objętych jest ok. 750 gatunków zwierząt, z tego większość, ponad 70%, należy do kręgowców, natomiast ok. 30% do bezkręgowców.

Podstawy prawne ochrony gatunkowej zwierząt w Polsce stanowi ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody [27], która określa cele, zasady i formy ochrony przyrody żywej i nieożywionej oraz krajobrazu. W myśl tej ustawy ochrona przyrody polega na zachowaniu i zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników środowiska naturalnego, a jej celem jest m.in. zapewnienie ciągłości istnienia gatunków roślin i zwierząt wraz z ich siedliskami poprzez utrzymanie procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów oraz zachowanie różnorodności biologicznej. Określenie „ochrona gatunkowa zwierząt i zrównoważone użytkowanie różnorodności biologicznej” łączy się z innym powszechnie znanym i stosowanym pojęciem, takim jak „rozwój zrównoważony”, o którym jest mowa w art. 5 Konstytucji RP, jako zapewniającą ochronę środowiska [4].

Zgodnie z przepisami ustawy o ochronie przyrody [27] zwierzęta mogą być objęte ochroną ścisłą, polegającą na całkowitym i trwałym zaniechaniu bezpośredniej ingerencji człowieka w stan ekosystemów, tworów i składników przyrody oraz w przebieg procesów przyrodniczych na obszarach objętych ochroną, a w przypadku gatunków – całoroczną ochroną należących do nich osobników i stadiów ich rozwoju, względnie ochroną częściową dopuszczającą możliwość redukcji liczebności populacji gatunków

roślin, zwierząt i grzybów oraz pozyskiwania osobników tych gatunków lub ich części. Ochrona czynna polega na stosowaniu, w razie potrzeby, zabiegów ochronnych w celu przywrócenia naturalnego stanu ekosystemów i składników przyrody lub zachowania siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin, zwierząt lub grzybów. Ochrona gatunkowa zwierząt może być prowadzona metodą *in situ* w miejscach ich naturalnego występowania, względnie *ex situ* poza miejscem ich naturalnego występowania.

Aktualną listę gatunków zwierząt wolno żyjących objętych ochroną zawiera rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 r. [19]. Uwzględnione są w nim gatunki zwierząt dziko występujących objętych ochroną częściową i ścisłą, z wyszczególnieniem gatunków wymagających ochrony czynnej, oraz gatunki ptaków, które mogą być sprzedawane, transportowane i przetrzymywane w celach handlowych. Ponadto określa sposoby ochrony gatunkowej, w tym wielkość stref ochrony oraz zakazy właściwe dla poszczególnych gatunków. Spośród ssaków rodzimych dziko występujących, objętych ochroną ścisłą, na liście znajdują się następujące gatunki: niedźwiedź brunatny, wilk, żbik, ryś, wydra, gronostaj, tchórz stepowy, norka europejska, lasica, foka szara, foka obrączkowana, foka pospolita, żubr, kozica. Informacje o tych gatunkach, ale także i o innych, można znaleźć w tzw. czerwonych księgach, zawierających rejestr oraz opis statusu zwierząt i roślin zagrożonych wyginięciem w skali globalnej i regionalnej [2].

Ochrona zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich

Współczesne rolnictwo jest zorientowane na produkcję towarową. Dąży do osiągnięcia maksymalnej wydajności zwierząt i dużej skali produkcji, realizowanej w krótkim cyklu. Stare rasy i odmiany zwierząt, jako mniej wydajne, nie wytrzymują konkurencji ekonomicznej i są często wypierane, co prowadzi w końcu do ich wyginięcia. Tym samym następują nieodwracalne straty w puli genowej, warunkującej obecnie nie zawsze należycie doceniane takie cechy, jak: długowieczność, odporność na choroby, silna konstytucja, dobra jakość wytwarzanych produktów, małe wymagania pokarmowe, dobre przystosowanie do lokalnych warunków środowiskowych, łatwe porody, dobra zdolność rozrodcza i macierzyńska.

Podstawy prawne ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich tworzy ratyfikowana przez nasz kraj konwencja o różnorodności biologicznej [5], która nakłada obowiązek zachowania bioróżnorodności nie tylko na obszarach objętych ochroną, ale także i na tych terenach, które są eksploatowane pod względem gospodarczym. Tym samym konwencja nakazuje ochronę bogactwa obszarów użytkowanych rolniczo, w tym np. różnorodności starych, rodzimych ras i odmian zwierząt użytkowych, a także użytkowania ich w taki sposób, aby zapewnić ich trwałość i możliwość odtworzenia. Ważne przy tym jest, aby nie ograniczać się jedynie do ochrony konserwatorskiej, ale poprzez poznawanie praw rządzących przyrodą w sposób świadomy ją kształtować, zapobiegając jednocześnie potencjalnym zagrożeniom. Ochrona starych rodzimych ras mieści się w działaniach na rzecz zachowania całego dziedzictwa przyrodniczego, które może być dobrze wykorzystane zarówno dla potrzeb dnia dzisiejszego, jak i przez przyszłe pokolenia [8].

Regulacje dotyczące bezpośrednio ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich zawarte są w ustawie z dnia 20 sierpnia 1997 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich [24] oraz jej nowelizacji z dnia 12 marca 2004 r. [25], w której dodano artykuł 21a w brzmieniu: „Rasa, odmiana, ród lub linia – w przypadku których niska liczebność zwierząt hodowlanych lub spadkowa tendencja liczebności stwarza zagrożenie ich wyginięcia, podlega ochronie zasobów genetycznych. Ochrona zasobów genetycznych polega na utrzymywaniu żywych zwierząt lub gromadzeniu i przechowywaniu materiału biologicznego pochodzącego od tych zwierząt.”

Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi rozporządzeniem z dnia 9 czerwca 2004 r. [14] upoważnił Instytut Zootechniki do realizacji i koordynacji działań w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich. Aby ochrona zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich była efektywna, wymaga wsparcia ze strony państwa, co określa Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 lipca 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt objętej planem rozwoju obszarów wiejskich wraz z jego nowelizacją określoną w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 18 stycznia 2005 r. [17, 18].

Stare rodzime rasy zwierząt gospodarskich, utrzymywane dawniej w surowych warunkach, nadają się do chowu w gospodarstwach prowadzonych w trudnych warunkach przyrodniczych, często w zgodzie z naturą. Jako rasy odporne, przystosowane do lokalnych warunków, lepiej sprawdzają się w produkcji prowadzonej metodami ekologicznymi niż rasy nowoczesne. Kwestie związane z ochroną zasobów genetycznych w takich przypadkach, oprócz wspomnianych przepisów prawnych, regulują także przepisy ustawy z dnia 16 marca 2001 r. o rolnictwie ekologicznym [26].

Aktualny wykaz ras i odmian zwierząt gospodarskich objętych ochroną zasobów genetycznych można znaleźć na stronie internetowej Instytutu Zootechniki [1]. W populacji bydła programem ochrony zasobów genetycznych objęte są dwie rodzime rasy – bydło polskie czerwone i bydło białogrzbiete. Liczba krów polskich czerwonych objętych programem systematycznie wzrasta, przy stałej liczbie hodowców. Rozwijają się również populacja bydła polskiego czerwonego nie objęta programem ochrony. Bydło to, ze względu na przydatność do chowu ekstensywnego, wzbudza coraz większe zainteresowanie wśród hodowców, szczególnie w rejonach cennych przyrodniczo, gdzie może być wykorzystywane do pielęgnacji krajobrazu. Jest ono często uwzględniane w programach organizacji pozarządowych ochrony agrobioróżnorodności, w powiązaniu z ochroną przyrody. W styczniu 2003 roku Akademia Rolnicza w Lublinie uzyskała zgodę na otwarcie i prowadzenie rejestrów dla bydła białogrzbietego, co umożliwiło prowadzenie prac w kierunku restytucji i ochrony tej rasy bydła.

Spośród ras trzody chlewnej utrzymywanych w Polsce ochroną zasobów genetycznych objęte są trzy rasy rodzime: puławska, złotnicka pstra i złotnicka biała. Liczebność wszystkich populacji świń objętych programami ochrony zasobów genetycznych, choć systematycznie wzrasta, w porównaniu do krajowego pogłowia świń jest niewielka (tab. 2). Obserwowana jest stabilizacja liczby hodowców.

Tabela 2 – Table 2

Liczba stad świń oraz liczba osobników objętych ochroną
 Number of herds and pigs under conservation programme

Rasa Breed	Liczba stad Number of herds		Liczba zwierząt Number of animals		Plan na 2005 r. Plan for 2005
	2003	2004	2003	2004	
	Puławska	33	29	441,4	
Złotnicka biała	4	13	150,7	209,3	350
Złotnicka pstra	29	21	133,0	172,4	250

Programem ochrony zasobów genetycznych owiec objęto znaczącą część całego krajowego pogłowia – aktualnie kilka tysięcy sztuk (tab. 3), co stanowi około 2% całej populacji. Tak duży procentowy udział zwierząt chronionych wynika z bardzo małej liczebności tego gatunku. Programami ochrony zasobów genetycznych objęte są następujące rasy i odmiany: wrzosówka, świniarka, olkuska, wielkopolska, pomorska, kamieniecka, corriedale, żelaźnieńska, uhruska, polska owca górska odmiany barwnej, merynos odmiany barwnej. Realizowany był również program ochrony owiec rasy leine, jednak na skutek pożaru owczarni w lutym 2002 roku jedyne stado tej rasy w Polsce przestało istnieć. Liczebność niektórych ras utrzymuje się na niskim poziomie z powodu małego zainteresowania ich hodowlą. Prowadzone prace hodowlane nad doskonaleniem owiec szybko prowadzą do zanikania pierwotnych genotypów, w związku z czym rozważana jest obecnie celowość i możliwości rozpoczęcia ochrony mery-

Tabela 3 – Table 3

Liczba ras owiec oraz liczba osobników objętych ochroną
 Number of sheep, breed and animals under conservation programme

Rasa Breed	Liczba stad Number of flocks		Liczba zwierząt Number of animals	
	rok – year		rok – year	
	2004	2005	2004	2005
Barwna górska	4	4	299	142
Corriedale	2	2	203	176
Kamieniecka	–	9	–	622
Merynos barwny	1	1	77	84
Olkuska	8	9	98	156
Świniarka	5	4	203	218
Pomorska	1	38	172	2058
Uhruska	2	1	195	186
Wielkopolska	3	8	700	1149
Wrzosówka	9	22	1489	1768
Żelaźnieńska	2	2	100	122

nosa polskiego w starym typie oraz dawnego typu polskiej owcy górskiej (cakła podhalańskiego). Trwają także prace nad odtworzeniem populacji kozy karpackiej.

W pogłowiu koni programami ochrony objęte są cztery rodzime rasy: konik polski, koń huculski, koń małopolski oraz koń śląski. Dwie ostatnie rasy zostały włączone do programu ochrony od 2005 roku. Liczebność koni objętych programami wzrasta, obserwowana jest stabilizacja liczby hodowców. Rozwija się również populacja koni tych ras poza ośrodkami hodowli zachowawczej, szczególnie w rejonach, gdzie rozwija się agroturystyka oraz działania w kierunku ochrony przyrody i krajobrazu. Ponadto prowadzone jest monitorowanie stanu populacji konia wielkopolskiego, którego liczebność w ostatnich latach znacznie się zmniejszyła na skutek zmian w kierunkach użytkowania tego gatunku zwierząt gospodarskich.

Spośród kur ras nieśnych programem ochrony zasobów genetycznych objęte są rasy rodzime: zielononóżka kuropatwiana (Zk i Z-11), żółtonóżka kuropatwiana Ż-33 i polbar Pb oraz rasy importowane do Polski w latach 60. (leghorn G-99 i H-22, sussex S-66, rhode island red R-11 i K-22, rhode island white A-33). Liczebność wszystkich populacji utrzymuje się na stabilnym poziomie, zbliżonym do wielkości docelowej. W ostatnim okresie wzrasta zainteresowanie utrzymywaniem w warunkach chowu przydomowego kur ras rodzimych, szczególnie zielononóżki i żółtonóżki kuropatwianej.

Program hodowlany ochrony zasobów genetycznych gęsi obejmuje następujące rasy i odmiany: zatorska Zd-1, biłgorajska Bi, lubelska Lu, kielecka Ki, podkarpacka Pd, kartuska Ka, rypińska Ry, suwalska Su, garbonosa Ga, pomorska Po, roman Ro, słowacka Sl oraz landes Lsd-01. Ze względu na bardzo duże koszty utrzymywania nisko produkcyjnych populacji gęsi, liczebność niektórych ulega zmniejszeniu.

W populacji kaczek programem ochrony objęte są następujące rasy i rody: pekin polski P-33, miniakaczka K-2, pekin krajowy P-11 i P-22, pekin duński P-8, pekin francuski P-9 oraz mieszańce KhO-1 (khaki campbell x orpington fauve 01) i linia syntetyczna LsA (biała). Niska dochodowość hodowli tych populacji powoduje, że ich liczebność się nie zwiększa, a w niektórych przypadkach spada.

Spośród zwierząt futerkowych ochroną zasobów genetycznych objęte są: polski lis pastelowy i białoszynny, królik popielniański biały, szynszyla beżowa oraz tchórz hodowlany. Liczebność samic szynszyli beżowej i królika popielniańskiego szybko się zwiększa, natomiast tchórzy hodowlanych utrzymuje się na stabilnym poziomie. Wolne tempo wzrostu liczby samic lisa białoszynnego związane jest ze zmianami dotyczącymi własności fermy. Populacja lisa pastelowego, po likwidacji ze względów zdrowotnych stada hodowlanego w 2000 roku, jest obecnie odbudowywana. W innych gatunkach zwierząt futerkowych również obserwowane jest zanikanie niektórych odmian barwnych, związane ze zmieniającą się modą, a co za tym idzie – zapotrzebowaniem na określony produkt. Najwyraźniej zjawisko to występuje w hodowli nutrii, dlatego ostatnio rozważana jest celowość i możliwość rozpoczęcia ochrony odmian barwnych zagrożonych wyginięciem.

Ochroną objęte są również cztery linie pszczoły środkowo-europejskiej (*Apis mellifera mellifera*): Kampinowska, Augustowska, Północna i Asta. Hodowla pszczoły Kampinowskiej i Augustowskiej oparta jest na zamkniętych rejonach hodowli zachowawczej

(Kampinoski Park Narodowy i Puszcza Augustowska), a Północnej i Asty – na utrzymaniu w pasiekach zachowawczych. Liczebność wszystkich populacji objętych programami systematycznie wzrasta.

Ponadto programami hodowlanymi ochrony zasobów genetycznych objęte są ryby – sześć linii karpia: gołyska, knyszyńska, zatorska, starzawska, ukraińska i litewska, oraz dwa szczepy pstrąga tęczowego: jesiennego tarła i wiosennego tarła. Programy hodowlane realizowane są zgodnie z założeniami, a liczebność poszczególnych populacji zbliża się do wielkości docelowych.

Wysoka pozycja człowieka w biosferze, pod wieloma względami niezwykle wyjątkowa, nie daje żadnych przesłanek do nieludzkiego traktowania zwierząt, które są istotami żywymi, wrażliwymi na ból i cierpienie. Stosunek człowieka do zwierząt jest niejednokrotnie uznawany za miarę jego człowieczeństwa albo jego upadku i destrukcji. Ochrona zwierząt w polskim prawodawstwie jest zagwarantowana wieloma szczegółowymi przepisami, które dosyć precyzyjnie regulują postępowanie w zakresie humanitarnego traktowania zwierząt i ochrony bioróżnorodności. Natomiast w sytuacji, gdy obowiązujące przepisy nie wyczerpują realnej rzeczywistości, kiedy prawo milczy, człowiek powinien kierować się sumieniem i sercem. Świat zwierząt jest ważnym elementem środowiska przyrodniczego, które jako dziedzictwo powinno służyć obecnym i przyszłym pokoleniom. Ochrona całego środowiska naturalnego staje się nie tylko niezbędnym składnikiem naszej cywilizacji, ale także warunkiem przetrwania człowieka jako gatunku biologicznego.

PIŚMIENNICTWO

1. <http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl>
2. http://www.przyroda.katowice.pl/czerwona_ksiega_kregowcow.html
3. <http://www.schronisko.org.pl>
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 4 kwietnia 1997 r.
5. Konwencja o różnorodności biologicznej sporządzona w Rio de Janeiro z dnia 5 czerwca 1992 r. (Dz.U. nr 184, poz. 1532, 2002).
6. MROCZKOWSKI S., 1996 – Myślenie o ekologii w produkcji zwierzęcej. *Przegląd Hodowlany* 1, 1-3.
7. MROCZKOWSKI S., 2001 – Komisje etyczne ds. doświadczeń na zwierzętach. *Przegląd Hodowlany* 1, 8-9.
8. MROCZKOWSKI S., 2005 – Rola owczarstwa w zachowaniu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Materiały VII Szkoły Owczarskiej, Zakopane (w druku).
9. PISULA A., FLOROWSKI T., TYBURCY A., 2004 – Czynniki decydujące o jakości mięsa kulinarnego i przerobowego. *Przegląd Hodowlany* 9, 5-11.
10. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. z 1932 r. nr 42, poz. 417; zm. Dz.U. z 1971 r. nr 12, poz. 115).
11. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 2 września 2003 r. w sprawie minimalnych warunków utrzymywania poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich (Dz.U. nr 167, poz. 1629).
12. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 6 października 2003 r. w sprawie szczególnych warunków i sposobu transportu zwierząt (Dz.U. nr 185, poz. 1809).

13. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 26 kwietnia 2004 r. w sprawie szczegółowych wymagań weterynaryjnych dla prowadzenia działalności w zakresie zarobkowego przewozu zwierząt lub przewozu zwierząt wykonywanego w związku z prowadzeniem innej działalności gospodarczej (Dz.U. nr 100, poz. 1012).
14. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 czerwca 2004 r. w sprawie podmiotu upoważnionego do realizacji lub koordynacji działań w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich (Dz.U. nr 152, poz. 1604).
15. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 sierpnia 2004 r. w sprawie warunków i trybu potwierdzania kwalifikacji kierowców i konwojentów zatrudnionych przy transporcie zwierząt (Dz.U. nr 185, poz. 1914).
16. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 9 września 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób uprawnionych do zawodowego uboju oraz warunków i metod uboju i uśmiercania zwierząt (Dz.U. nr 205, poz. 2102).
17. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 20 lipca 2004 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt objętej planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz.U. nr 174, poz. 1809).
18. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 czerwca 2005 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt objętej planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz.U. nr 313, poz. 1095 z dnia 18 lipca 2005 r.).
19. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną (Dz.U. nr 220, poz. 2237).
20. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 kwietnia 1999 r. w sprawie Krajowej Komisji Etycznej do Spraw Doświadczeń na Zwierzętach oraz lokalnych komisji etycznych ds. doświadczeń na zwierzętach (Dz.U. nr 38, poz. 361).
21. Słownik języka polskiego, pod red. W. Doroszewskiego. Wiedza Powszechna, 1968.
22. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz.U. nr 111, poz. 724 z dnia 23 września 1997 r.).
23. Ustawa z dnia 21 stycznia 2005 r. o doświadczeniach na zwierzętach (Dz.U. nr 33, poz. 289).
24. Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz.U. nr 123, poz. 774).
25. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o zmianie ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich (Dz.U. nr 91, poz. 866).
26. Ustawa z dnia 16 marca 2001 r. o rolnictwie ekologicznym (Dz.U. nr 38, poz. 452 wraz z późniejszymi zmianami).
27. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. nr 92, poz. 880).
28. VARDY P., GROSCH P., 1995 – Etyka. Poglądy i problemy. Przekład J. Łozińskiego. Zysk i S-ka. Wydawnictwo S.C., Poznań.

Animal protection by law

Summary

Looking back in to history, the attitude of the human beings towards animals has been changing. Also nowadays animals are treated by people in various ways. The Polish legislation offers a number of legal acts concerning animal protection which cover three areas: humanitarian treatment of animals, conservation of farm animal genetic resources as well as wild life animal species protection. The issues of humanitarian animal treatment are regulated by Animal Protection Act of August 21, 1997. Pursuant to that Act, an animal is not a thing but. It is a living creature, capable of suffering. The man must respect it, protect it and look after it. The provisions of that Act as well as enforcement regulations, which follow that Act, regulate in detail the issues connected with e.g. conditions of keeping respective farm animal species and their welfare, humanitarian slaughter, and animal transport. In June 2005, the Animal Experiments Act came into force; it harmonizes the applicable Polish legal provisions to the EU law (Directive of the Council EEC 86/609 of November 24, 1986). The obligation to conserve farm animal genetic resources comes from the fact of ratifying by Poland the Convention on Biological Diversity signed in Rio de Janeiro on June 5, 1992 and from Farm Animal Breeding Organization and Reproduction Act of August 20, 1997 with further amendments, as well as enforcement acts, issued in a form of decrees of the Council of Ministers and the Minister of Agriculture and Rural Development. The animal species protection in Poland is regulated by the Nature Protection Act and an relevant regulations of the Minister of the Environment of September 28, 2004.